

Supportive Role of NGOs in Prosecuting Crimes against Public Health and Social Health Emphasizing the Islamic Lifestyle

ARTICLE INFO

Article Type

Analytical Review

Authors

Mahdavi Zargar M.¹ MSc,
Sheidaeian M.* PhD

How to cite this article

Mahdavi Zargar M, Sheidaeian M. Supportive Role of NGOs in Prosecuting Crimes against Public Health and Social Health Emphasizing the Islamic Lifestyle. Islamic Life Style Centered on Health. 2018;2(3):165-170.

ABSTRACT

Introduction Nowadays, Non-Governmental Organizations (NGOs) are such working in different areas of human life that have become a reality of the modern world, and it seems that doubt about their role and functions as well as their influence in building the present world is to ignore the reality. One of the innovations of Code of Criminal Procedure approved in 2013 And Amendments of 24/03/2015, was the implementation of participatory crime policy through the participation of NGOs in the criminal procedure. The present descriptive-analytic study was conducted in a library-documentary form with the aim of evaluating supportive role of NGOs in prosecuting crimes against public health and social health emphasizing the Islamic lifestyle.

Conclusion NGOs can be involved in legal proceedings in 8 areas, including litigation concerning children and adolescents, women, patients, and physically and mentally disabled individuals, the environment, natural resources, cultural heritage, public health, and citizenship rights. Active NGOs in this field have also been given authority to support and protect public interests and related issues on behalf of other community members. The presence of NGOs in criminal proceedings is at stake in important areas due to the necessity of observing the expedient of community, maintaining public order, and increasing the participation of civil society. Although the provisions laid down in Article 66 of the new Code of Criminal Procedure are significant, there are ambiguities with them. For example, it is not clear that by what role NGOs will be involved in criminal proceedings with regard to the powers granted to them.

Keywords Islamic Lifestyle; Social Health; Non-governmental Organizations

*Criminal Law & Criminology Department, Law Faculty, Farabi Campus, University of Tehran, Qom, Iran
¹Criminal Law & Criminology Department, Law Faculty, Farabi Campus, University of Tehran, Qom, Iran

Correspondence

Address: Farabi Campus (University of Tehran), Qom- Tehran Old Road, Qom, Iran. Postal Code: 3718117469

Phone: -

Fax: +98 (25) 36644081
m_sheidaeian@ut.ac.ir

Article History

Received: July 27, 2018

Accepted: August 11, 2018

ePublished: September 08, 2018

CITATION LINKS

[1] NGOs from human development to civil participation [2] Non-governmental organizations and the international peace process [3] Status of cooperative criminal policy in criminal procedure law (approved in 2013) [4] Ten lessons about the doing good and forbidding the evil [5] Guide for NGOs [6] Civil society and the international criminal court [7] NGOs (Les ONG) [8] Amre be Maroof and Nahie az Monkar in the scale of criminal policy [9] Participation of NGOs in the criminal processes [10] Investigating the participation of NGOs in combating crimes against the environment [11] The law of environment in Iran [12] A collection of laws & regulations of environment [13] A reflection on the role and status of NGOs in environmental criminal cases [14] Procedure criminelle (I)

نقش حمایتی سازمان‌های مردم‌نهاد در دادرسی جرایم علیه بهداشت عمومی و سلامت اجتماعی با تاکید بر سبک زندگی اسلامی

مهدی مهدوی‌زرگر MSc

گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، پردیس فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران

مهدی شیدائیان PhD

گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، پردیس فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران

چکیده

مقدمه: امروزه سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) چنان در عرصه‌های مختلف زندگی انسان‌ها فعالیت می‌کنند که به واقعیتی از دنیای مدرن تبدیل شده‌اند و به نظر می‌رسد چون‌وچرا در نقش و کارکردهای آنها و شک‌نمودن در تاثیر بسزای این سازمان‌ها در ساخت دنیای کنونی، چشم‌پسستن روی واقعیت است. از نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری ایران مصوب ۱۳۹۲ و اصلاحی ۹۴/۳/۲۴، تحقق آموزه‌های سیاست جنایی مشارکتی از طریق مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در فرآیند رسیدگی کیفری بوده است. مطالعه توصیفی-تحلیلی حاضر به‌صورت کتابخانه‌ای-اسنادی با هدف بررسی نقش حمایتی سازمان‌های مردم‌نهاد در دادرسی جرایم علیه بهداشت عمومی و سلامت اجتماعی با تاکید بر سبک زندگی اسلامی انجام شد.

نتیجه‌گیری: سمن‌ها در ۸ حوزه دعای راجع به اطفال و نوجوانان، زنان، اشخاص بیمار و ناتوان جسمی و ذهنی، محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی، بهداشت عمومی و حقوق شهروندی، اختیار ورود به دادرسی را دارند. به سمن‌های فعال در این حوزه نیز اختیاراتی اعطا شده است تا به نمایندگی از سوی سایر افراد جامعه، نسبت به حمایت و حفاظت از منافع عمومی و موضوع مربوطه اقدام نمایند. حضور سازمان‌های مردم‌نهاد در دادرسی کیفری به‌دلیل لزوم رعایت مصلحت اجتماع، حفظ نظم عمومی و مشارکت هر چه بیشتر جامعه مدنی در عرصه‌های مهم مورد توجه است. با این که مقررات پیش‌بینی‌شده در ماده ۶۶ قانون جدید آیین دادرسی کیفری قابل توجه است، اما با این وجود، ابهاماتی نیز با خود به‌همراه دارد. از جمله آن که مشخص نشده است سمن‌ها با توجه به اختیارات اعطاشده با چه سمتی وارد جریان دادرسی کیفری می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: سبک زندگی اسلامی، سلامت اجتماعی، سازمان‌های مردم‌نهاد

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۲۰

*نویسنده مسئول: mehdi.mahdavizargar@gmail.com

مقدمه

امروزه سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) چنان در عرصه‌های مختلف زندگی انسان‌ها فعالیت می‌کنند که به واقعیتی از دنیای مدرن تبدیل شده‌اند و به نظر می‌رسد چون‌وچرا در نقش و کارکردهای آنها و شک‌نمودن در تاثیر بسزای این سازمان‌ها در ساخت دنیای کنونی، چشم‌پسستن روی واقعیت است. در زمانه‌ای که مردم و جامعه مدنی به‌صورت روزافزون به عرصه‌های حاکمیتی نزدیک می‌شوند و از فعالیت انحصاری حکومت‌ها و دولت‌ها می‌کاهند، مسلماً زمینه مناسبی نیز برای فعالیت چشمگیر سازمان‌های مردم‌نهاد فراهم آمده است [1]. بی‌شک عصر تفکیک کامل میان وظایف و کارکردهای حاکمیت و مردم به سر آمده است. دولت‌های حجیم با سپاه‌های بی‌شمار از اعمال حاکمیتی و اعمال تصدی با چالشی جدی مواجه شده‌اند و در مقابل در اکثریت جوامع متمدن معاصر، جامعه مدنی دیگر نه آن مردمان منفعل و مطیع گذشته و نه حتی تنها ناظرانی بر اعمال دولت‌ها هستند، بلکه امروزه به عناصری فعال و دخیل در تمامی جنبه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و غیره دنیای مدرن تبدیل شده‌اند [2].

از نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری ایران مصوب ۱۳۹۲ و اصلاحی ۹۴/۳/۲۴، تحقق آموزه‌های سیاست جنایی مشارکتی از طریق مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در فرآیند رسیدگی کیفری بوده [3] که قانون‌گذار در ماده ۶۶ قانون مذکور به آن پرداخته است. این جنبش‌های جدید و قانون‌گذاری‌های نوین همگی به متحول‌شدن روندهای دادرسی کیفری منجر شده است و مسلماً بررسی آن می‌تواند مفید باشد.

مبنای سبک زندگی اسلامی، مشارکت حمایتی سمن‌ها در امور دادرسی کیفری جرایم علیه بهداشت عمومی و سلامت اجتماعی را بایستی در نهاد "امر به معروف و نهی از منکر" جست‌وجو کرد. این اصل هم علت وجود سمن‌ها و هم غایت آنان محسوب می‌شود و اهتمام برای اجرای آن، متناسب با زمینه فعالیت سمن‌ها، خود یکی از راه‌های دستیابی به عدالت است [4]، چرا که عمل به آن منتهی به تحقق ارزش‌ها و اهداف سمن‌ها (معروف) و مقابله با نقض حقوق، ضد ارزش‌ها و جرایم (منکر) خواهد شد.

هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش حمایتی سازمان‌های مردم‌نهاد در دادرسی جرایم علیه بهداشت عمومی و سلامت اجتماعی با تاکید بر سبک زندگی اسلامی بود.

پژوهش توصیفی-تحلیلی حاضر به‌صورت کتابخانه‌ای-اسنادی انجام شد. روش گردآوری اطلاعات با روش کتابخانه‌ای با مراجعه به منابع علمی شامل کتاب، مجله و نشریات ادواری موجود در کتابخانه‌ها و همچنین از سایت‌های اینترنتی حاوی تحقیقات و مقالات علمی معتبر بود. برای جمع‌آوری اطلاعات بعد از مآخذشناسی و گردآوری منابع از ابزارهای فیش و فرم‌های مربوط به نکته‌برداری استفاده شد. بدین صورت که بعد از مآخذیابی کتب و اسناد مربوط به موضوع، فهرست موقت از مطالب مورد نیاز تهیه و سپس با آماده‌سازی فیش‌ها، مرحله فیش‌برداری شروع و مطالب با استفاده از تکنیک مآخذگذاری به روش علمی تنظیم شد.

مفهوم سازمان‌های مردم‌نهاد

ارایه تعریف واحد جامع و دقیق از سازمان‌های مردم‌نهاد به دلایل متعددی مشکل است. به نظر می‌رسد مهم‌ترین علت تشتت تعاریف در خصوص سازمان‌های مردم‌نهاد، متعددبودن ساختار، گونه‌ها و اهداف سازمان‌های مردم‌نهاد باشد [5]. امروزه عرصه‌های فعالیت این سازمان‌ها چنان گسترده و گوناگون شده که به‌راستی برشمردن تمامی آنها غیرممکن است. برخلاف ابتدای راه این سازمان‌ها، فعالیت آنها به اقدامات خیریه‌ای و فقرزدایی یا کمک به قربانیان جنگ‌ها محدود نمی‌شود، بلکه هر چیزی که جامعه مدنی را به خود جذب می‌نماید، ممکن است موضوعی برای فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد باشد [6].

سازمان‌های مردم‌نهاد در تمامی عرصه‌های حمایتی، امدادی، حقوقی، حقوق بشری، محیط زیست، فقرزدایی، پزشکی و غیره وارد شده‌اند و فعالیت آنها نه‌تنها در محدوده جغرافیایی اعضای این سازمان‌ها، بلکه به فراخور موضوع ممکن است به سطحی، محلی، ملی و بین‌المللی بسط یابد و همین امر خود به مانعی برای رسیدن به تعریفی نظری و عملی از سازمان‌های مردم‌نهاد تبدیل شده است [7]. دیگر دلایل ممتنع‌بودن ارایه تعریف واحد از سازمان‌های مردم‌نهاد عبارت از تشکیل این سازمان‌ها براساس حقوق داخلی دولت‌ها، عدم ثبات در استفاده از اصطلاح سازمان‌های مردم‌نهاد، ماهیت چندبُعدی این سازمان‌ها و میان‌رشته‌ای بودن ادبیات سازمان‌های مردم‌نهاد هستند [5]، بنابراین به نظر می‌رسد دستیابی به اتفاق نظری در خصوص تعریف این سازمان‌ها ناممکن باشد.

محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی، بهداشت عمومی و حقوق شهروندی هستند. همان طور که از نحوه نگارش ماده پیداست، مواضع مورد حمایت سمن‌ها در این دعوی "پزه‌دیده" واقع می‌شوند. به نظر می‌رسد این موضوعات از باب تمثیل بیان نشده‌اند، بلکه قانون‌گذار تنها نظر به احصای آنها و اعمال چتر حمایتی خود بر سر همین موارد هشت‌گانه داشته است [9]. زیرا عبارت "... می‌توانند نسبت به جرایم ارتكابی در زمینه‌های فوق اعلام جرم کنند..." و به‌طور خاص قید "زمینه‌های فوق" قرینه‌ای بر حصری بودن دعوی موضوع ماده است. اما از نظر تدوین‌کنندگان قانون جدید، این سازمان‌ها چه خصوصیتی داشته‌اند که تنها به آنها اشاره کردند؟ یک دلیل می‌تواند اهمیت این موارد نسبت به سایر موضوعات باشد، چرا که اشخاص مورد حمایت در این ماده به‌لحاظ اجتماعی آسیب‌پذیرتر از سایر افراد جامعه هستند و فراوانی بزه‌دیدگی آنها به‌خصوص زنان و کودکان بیشتر و غالباً پنهان است. از سوی دیگر مواردی همچون محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی و غیره با حیات اجتماعی و به‌گونه‌ای حاکمیت، رابطه تنگاتنگ دارند. وجود متولی دولتی برای این موضوعات به‌نحوی از دخالت مردم که سهمی از این میراث و منابع دارند، کاسته است. پس بایستی سازوکار قانونی پیش‌بینی شود که مردم و سازمان‌های مردمی به‌صورت نظام‌مند و منسجم بتوانند نسبت به مالکیت مشترک خویش، اعمال حق نمایند. دلیل دیگر می‌تواند ملاحظات حقوق بشری و همسوسدن با گرایشات بین‌المللی باشد، زیرا توجهات گسترده‌ای از سوی محافل بین‌المللی بر این موضوعات و حمایت از آنها معطوف شده و معاهدات و اعلامیه‌های متعدد برای تاکید بر حمایت همه‌جانبه از موضوعات مذکور، شاهد این قضیه بوده است.

اهمیت موضوعات مذکور و افزایش رو به رشد سمن‌های فعال در این زمینه‌ها، تدوین‌کنندگان قانون جدید آیین دادرسی کیفری را به مساله به‌رسمیت شناختن فعالیت این سازمان‌ها و توسعه قلمروی فعالیت خود واداشته است. بنابراین باید تفسیر مضیق نمود و تنها سمن‌های فعال در موارد هشت‌گانه و بزه‌دیدگان مرتبط با این موضوعات را مشمول ماده دانست. با ملاحظه موضوعات گفته‌شده در ماده مورد بحث می‌توان دریافت که این موارد هشت‌گانه از یک نوع و ماهیت نیستند. بلکه در برخی از آنها خصوصی‌بودن جرم و در برخی دیگر جنبه عمومی بارزی به چشم می‌خورد. پس همان طور که قبلاً نیز از نظر گذشت، جرایم موضوع ماده ۶۶ به دو دسته زیر تقسیم‌بندی می‌شود:

الف) جرایم دارای بزه‌دیده خاص شامل اطفال و نوجوانان، زنان، اشخاص بیمار و ناتوان جسمی یا ذهنی و کلیه افراد جامعه به‌عنوان شهروند

ب) جرایم بدون بزه‌دیده خاص شامل جرایم علیه محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی و بهداشت عمومی که در آنها پای مصالح همگانی افراد جامعه در میان است و چندان بزه‌دیده خاصی برای آن قابل تصور نیست. اقدام موازی برای سازمان‌های دولتی و سمن‌ها وجود دارد وگرنه چنین تعاملی منتفی خواهد بود [10].

بی‌تردید استمرار حیاتی سالم برای انسان‌ها و سایر موجودات زنده در گرو وجود بستر ایمنی است که همه موجودات در آن زندگی کنند. اهمیت محیط زیست سالم و حمایت از عناصر آن بر همگان مبرهن است. با این وجود بشر متمدن و مترقی، همواره با فعالیت‌های خویش آگاهانه یا ناآگاهانه به این شاه‌رگ مهم آسیب وارد می‌کند [11]. چندین دهه است که معضل آلودگی و انهدام محیط زیست و منابع طبیعی به‌صورتی بغرنج و نگران‌کننده نمود

مبانی سبک زندگی اسلامی سازمان‌های مردم‌نهاد در آیین دادرسی کیفری

در نظام حقوقی ایران، مشارکت مردم در اداره جامعه یکی از موضوعات مهمی بوده که در اصول ۳، ۶، ۷، ۸، ۲۹، ۵۶، ۵۹ و ۱۰۴ قانون اساسی بر آن تاکید شده است. از دیدگاه مبانی دینی و سبک زندگی اسلامی، کمک و همراهی به اشخاص نیازمند از یک سو و از سوی دیگر نظارت بر فعالیت‌های اجتماعی از مصادیق بارز "امر به معروف و نهی از منکر" به‌عنوان تکلیفی اجتماعی به‌شمار می‌رود. این فریضه مهم همواره در برنامه‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران مورد عنایت واقع شده و هر چند بیشتر معطوف به بُعد دینی شده، اما در کنار آن از مشارکت‌های مردمی و تشکلهای غیردولتی در این زمینه نیز نام برده شده است و این نشان می‌دهد هر سازمان غیردولتی متناسب با فعالیت خویش بایستی این مهم را برآورده سازد. امر به معروف و نهی از منکر می‌تواند نهادهای متعدد فرهنگی، سیاسی و اجتماعی ایجاد کند و در واقع خود، پایه و قاعده این نهادهای مختلف حقوقی، سیاسی و اجتماعی باشد. با استفاده از این نهاد می‌توان جامعه را در مدار حق و ارزش‌های صحیح انسانی از آسیب‌های مختلف اعم از جرایم و انحرافات حفاظت نمود و حتی برخی نهادهای غیرضروری کیفری را لغو کرد [8].

هر یک از سمن‌ها در حوزه تخصصی خود پاره‌ای از هنجارها و ارزش‌ها و به عبارتی امر به معروف را متذکر می‌شوند و به‌عنوان مواضع حمایتی خود بر می‌گزینند و تمامی افراد جامعه و حکومت را به رعایت آن به طرق مختلف ملزم می‌سازند. به‌عنوان مثال سازمان‌های غیردولتی که در زمینه پاسداری از میراث فرهنگی فعالیت می‌کنند، نهادهای تقنینی، اجرایی و قضایی را به وضع قوانین متناسب، اجرای صحیح و حمایت قضایی از آنها ملزم می‌نمایند و با نشان‌دادن اهمیت و ارزش این موضوعات، تمامی افراد جامعه و حتی نهادهای دولتی را از نادیده‌گرفتن و نقض آنها بر حذر می‌دارند و خواستار برخورد سریع و قاطع با ناقضان در راستای نهی از منکر می‌شوند.

ظرفیت نهاد امر به معروف و نهی از منکر تا جایی است که می‌توان قالب‌های نوین حقوقی و اجتماعی را درون آن تعریف کرد. به همین دلیل می‌توان مبنا و خاستگاه فقهی و سبک زندگی اسلامی تشکلهای مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد را اصل "امر به معروف و نهی از منکر" دانست [8]. زیرا این تشکلهای که از بطن جامعه برخاسته‌اند و واسط میان حکومت و مردم هستند، نقش نظارتی را به‌خوبی هم بر حکومت و هم بر مردم ایفا خواهند کرد. مداخله سمن‌ها در جریان دادرسی کیفری جرایم علیه بهداشت عمومی و سلامت اجتماعی، اعطای نقش به آنها در این حوزه و بهره‌مندی از مشارکت نهادهای مدنی در حمایت از مواضعی بوده که در آن منافع و مصالح عمومی نهفته، به حکم عقل و بنای عقلا نیز پذیرفته است و به‌تبع آن مطابق قاعده "کل ما حکم به العقل، حکم به الشرع و کل حکم به الشرع، حکم به العقل..." مبنای شرعی نیز خواهد داشت. زیرا جرم، پدیده عمومی بوده و مقابله با آن نیازمند استفاده از تمامی ظرفیت‌های اجتماعی است.

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در جرایم علیه بهداشت عمومی

در ماده ۶۶ قانون جدید، دعوی که سمن‌ها اختیار ورود به دادرسی آنها را دارند، بیان شده است. این دعوی عبارت از دعوی راجع به اطفال و نوجوانان، زنان، اشخاص بیمار و ناتوان جسمی و ذهنی،

یافته و تلاش‌های سیاست‌گزاران داخلی و خارجی را برای مقابله با آن برانگیخته است، به‌گونه‌ای که تاکنون قوانین و مقررات، پروتکل‌ها و کنوانسیون‌های متعددی در این زمینه تدوین، تصویب و اجرا شده است^[12].

قانون‌گذار در ایران نیز با توجه به حساسیت این موضوع در قلمروی قانون اساسی و قوانین عادی برای وضع مقررات حمایتی موثر و همسو با گرایش‌های بین‌المللی، به مقابله با این معضل برآمده است. جرایم ارتكابی در این حوزه، نه‌تنها یک شخص، بلکه تمامی افراد جامعه و حتی همه جهانیان را متضرر می‌سازد، چرا که محیط زیست و منابع طبیعی به‌عنوان "میراث مشترک بشریت" به تمامی انسان‌ها تعلق دارد.

تحقق اهداف عالی‌ه بهداشت عمومی و سلامت اجتماعی بدون توجه به نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در مراحل مختلف شکل‌گیری هنجارهای بهداشت عمومی و سلامت اجتماعی و نظارت و اجرای آنها دشوار است. اجتماعی‌بودن پدیده جرم ایجاب می‌کند تا حتی‌المقدور برای پیشگیری و سرکوب جرایم از تمامی ظرفیت‌های اجتماعی استفاده شود. مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در فرآیند کیفری یکی از این ظرفیت‌ها تلقی می‌شود، امری که می‌تواند در توفیق برنامه‌های پیشگیری در جامعه موثر باشد. بنابراین رویکرد مشارکتی این نهادها می‌تواند از وقوع بسیاری از جرایم بهداشت عمومی و سلامت اجتماعی جلوگیری کند^[13]. ایران نیز به‌لحاظ موقعیت مناسب جغرافیایی و آب‌وهوایی از این موهبت الهی بهره‌مند است. بنابراین حراست و پاسداری از آن نیازمند اقدامات منسجم و قانونمندی خواهد بود که امکان کمترین تعرض به آن را مسدود کند.

خوشبختانه سیاست تقنینی و حجم قوانین ایران در این زمینه شایان توجه و ستودنی بوده و قانون‌گذار در این مسیر همواره در صد پیش‌بینی سازوکارهای جدید با بازدهی بالا و همسو با سیاست‌های بین‌المللی از جمله نقش‌دهی به سازمان‌های غیردولتی فعال در این زمینه در دادرسی جرایم ارتكابی علیه این موضوعات است، امری که تا پیش از این، خلا آن در قوانین و رویه قضایی ایران احساس می‌شد. بنابراین به تبیین این موضوع و بررسی جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در دعاوی کیفری راجع به محیط زیست، منابع طبیعی و بهداشت عمومی پرداخته شد. لازمه تدقیق در این امر آن بود که ابتدا نقش و جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد مرتبط با این حوزه از جمله سازمان حفاظت محیط زیست به‌عنوان متولی عام و اصلی این حوزه بررسی شود.

در تقسیم‌بندی ارایه‌شده از موضوعات مندرج در ماده ۶۶ قانون جدید، سه موضوع محیط زیست، منابع طبیعی و بهداشت عمومی در یک دسته قرار داده شدند، زیرا ماهیت هر سه این موضوعات، یک امر مشترک است و محتوای قوانین موجود در این زمینه‌ها و وضع و اعمال مقررات مشابه در رابطه با آنها نشان از بیان یک واقعیت دارد. محیط زیست و منابع طبیعی عبارت از آب‌وهوا، خاک، جنگل و مراتع، زمین و حیات وحش هستند و عناصر جاندار زیست‌محیطی بهداشت عمومی هم چیزی جز مسایل مربوط به آب‌وهوا و خاک به‌عنوان عناصر زیست‌محیطی نیست، بنابراین هر سه مورد به‌دلیل افتراق موضوع به‌طور مشترک در یک باب به بحث کشیده شد.

علت این که در قانون جدید، این موضوعات با وجود نشانه قلمرو به‌صورت جداگانه ذکر شده، تنها در اهمیت موضوع نهفته است تا همه سمن‌های فعال در این حوزه مشمول اختیارات اعطایی قرار گیرند و همه قوانین موجود در این زمینه بتواند مورد تمسک و

استناد سازمان‌های غیردولتی حامی در دادرسی کیفری این جرایم واقع شود. در تبصره ۲ ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی در کنار سازمان حفاظت محیط زیست، مسئولیت تشخیص و اعلام جرایم علیه بهداشت عمومی بر عهده سازمان دام‌پزشکی و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی قرار داده شده و این امر در ماده ۲ آیین‌نامه بهداشت محیط نیز بر عهده وزارت مربوطه قرار گرفته است. لازم به ذکر است که ماموران وزارت بهداشت و سازمان دام‌پزشکی مانند ضابطان دادگستری اعلام‌کننده جرم محسوب می‌شوند و به شاکی (بخش‌نامه شماره ۱۷۹۱/۱۴۱۷۶-۱/۷۹/۹-۷۹) و در خصوص جرایم مربوطه تنها سازمان حفاظت محیط زیست می‌تواند مطابق با نص قانونی، در مقام شاکی یا مدعی خصوصی قرار گیرد و وزارت بهداشت و سازمان دام‌پزشکی نیز تنها در مقام اعلام‌کننده جرم باقی خواهند ماند^[14].

اگر چه در این ماده، مراجع مکلف به اعلام جرم، مراجع دولتی هستند، اما همچنان تکلیف دادستان به‌عنوان مدعی‌العموم برای ورود به دادرسی این جرایم باقی است. زیرا ماهیت عمومی این قسم از جرایم سبب می‌شود که اعلام جرم و تعقیب از سوی دادستان و سایر اشخاص نیز ممکن باشد. شرکت سهامی شیلات ایران از جمله اشخاص حقوقی دیگری است که می‌تواند به‌عنوان شاکی خصوصی، تعقیب و مجازات اشخاصی را که بدون کسب پروانه لازم اقدام به صید غیرمجاز در آب‌های داخلی و بهره‌برداری از آبریان نموده‌اند، تقاضا نماید. در حقیقت صید ماهی و آبریان به‌صورت غیرمجاز "تخریب محیط زیست طبیعی" محسوب می‌شود. بنابراین شرکت سهامی شیلات برای مقابله با آن صالح خواهد بود. ماموران شرکت سهامی شیلات جزء ضابطان نیستند، بلکه طبق ماده ۲۱ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی، بازرسی و کشف جرایم از طریق نیروی انتظامی به‌عنوان ضابط قوه قضاییه صورت می‌گیرد. مطابق با تبصره ماده ۳ قانون مذکور و تبصره ماده ۸ قانون شکار و صید، وظایف و اختیارات شرکت سهامی شیلات ایران و سازمان حفاظت محیط زیست نافی یکدیگر نخواهد بود. بنابراین چنانچه یکی از این دو سازمان اقدام به تعقیب و پیگیری جرایم موضوع صلاحیت خویش نکند یا از ادامه جریان دادرسی صرف نظر نماید، تکالیف و اختیارات دیگری پابرجا خواهد بود.

براساس نتایج حاصل، سازمان‌های مردم‌نهاد در بسیاری از عرصه‌های جامعه، کارآیی بالایی داشته‌اند و در صورت فراهم‌بودن فرصت‌های حمایتی خواهند توانست پایه‌های بخش دولتی و حتی بیشتر از آن حرکت نمایند. جدیدترین عرصه حضور و فعالیت سمن‌ها در حیطه فرآیند دادرسی و رسیدگی به دعاوی کیفری، راجع به مواضع مورد حمایت آنهاست. تدوین‌کنندگان قانون جدید آیین دادرسی کیفری از میان تعداد فراوان سمن‌های فعال در کشور، تنها هشت سازمان را مورد عنایت قرار داده‌اند و آنها را مجاز به ورود در جریان دادرسی دانسته‌اند. هر چند جای آن بود که برخی دیگر از سازمان‌های فعال در زمینه‌های گوناگون نیز مشمول این ماده قرار می‌گرفتند، اما شاید حساسیت و نیاز به حمایت ویژه از نظر تدوین‌کنندگان به این موضوعات معطوف بوده است. درست است که ماده مذکور، ذیل فصل مربوط به اختیارات و تکالیف دادستان آمده است و قطعاً بی‌ارتباط با مقام دادستان نیست، اما چه سمتی می‌توان برای آنها تعیین کرد که توجیه‌کننده اختیارات و موجودیت آنها نیز باشد؟

با درنظرگرفتن همه قرائن و حقوق اعطاشده به سمن‌ها، برای آنها ماهیت "شبه دادستانی" و سمت "نمایندگی" تعریف شد، چرا که

همان طور که بخش‌های آخر قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه، مقررات خاصی را بیان کرده است و همان طور که در پایان قانون جدید، دو بخش به دادرسی جرایم نظامی و رایانه‌ای اختصاص یافته است، مناسب بود بخشی نیز به مقررات افتراقی دخالت سمن‌ها در دادرسی ایران اختصاص یابد.

نتیجه‌گیری

سمن‌ها در ۸ حوزه دعوای راجع به اطفال و نوجوانان، زنان، اشخاص بیمار و ناتوان جسمی و ذهنی، محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی، بهداشت عمومی و حقوق شهروندی، اختیار ورود به دادرسی را دارند. به سمن‌های فعال در این حوزه نیز اختیاراتی اعطا شده است تا به نمایندگی از سوی سایر افراد جامعه، نسبت به حمایت و حفاظت از منافع عمومی و موضوع مربوطه اقدام نمایند. حضور سازمان‌های مردم‌نهاد در دادرسی کیفری به دلیل لزوم رعایت مصلحت اجتماع، حفظ نظم عمومی و مشارکت هر چه بیشتر جامعه مدنی در عرصه‌های مهم مورد توجه است. با این که مقررات پیش‌بینی‌شده در ماده ۶۶ قانون جدید آیین دادرسی کیفری قابل توجه است، اما با این وجود، ابهاماتی نیز با خود به همراه دارد. از جمله آن که مشخص نشده است سمن‌ها با توجه به اختیارات اعطاشده با چه سمتی وارد جریان دادرسی کیفری می‌شوند.

تشکر و قدردانی: نویسندگان مقاله از دانشکده حقوق دانشگاه تهران - پردیس فارابی به دلیل همکاری در این پژوهش، کمال تشکر و قدردانی را به عمل می‌آورند.

تأییدیه اخلاقی: موردی توسط نویسندگان بیان نشده است.

تعارض منافع: موردی توسط نویسندگان بیان نشده است.

سهم نویسندگان: مهدی مهدوی‌زرگر (نویسنده اول)، نگارنده مقاله/پژوهشگر اصلی (۵۰٪)؛ مهدی شیدائیان (نویسنده دوم)، نگارنده مقاله/پژوهشگر اصلی (۵۰٪)

منابع مالی: موردی توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع

- 1- Banaei Babazadeh A. NGOs from human development to civil participation. Tehran: Negah Moaser; 2017. p. 15. [Persian]
- 2- Ghazanfari H. Non-governmental organizations and the international peace process. Tehran: Mizan; 2015. p. 87. [Persian]
- 3- Hojjati SM. Status of cooperative criminal policy in criminal procedure law (approved in 2013). National Congress of Criminal Procedure Law of 2013 in Shroud. Maragheh: Maragheh Branch, Islamic Azad University; 2013. [Persian]
- 4- Gharaati M. Ten lessons about the doing good and forbidding the evil. Qom: Cultural Center Lessons from the Quran; 2017. p. 25. [Persian]
- 5- Golshan Pajouh MR. Guide for NGOs. 2nd Edition. Tehran: Abrar Moaser Tehran; 2007. p. 29. [Persian]
- 6- Bik Zadeh E. Civil society and the international criminal court. In: Najafi Abrand Abadi, Asiyae R, Aghaee Janat Makan H, Ahmadi A, Ardabili MA, Esmaeeli M, et al. Encyclopedia of criminal sciences. 2nd Edition. Ebrahimi Sh, Aghababae H, Jani Pour M, Hosseni SH, Rayjizyan Asli M, Rostami Tabrizy L, et al, translators. Tehran: Mizan; 2016. p. 656. [Persian]

ماهیتی حد واسط شاکی و دادستان خواهند داشت. اما با این وجود تنها بیان صریح قانون‌گذار خواهد توانست پرده از شبهات و ابهامات راجع به ماده بردارد. با توجه به قید "می‌توانند" در ماده می‌توان چنین بیان کرد که موارد پیش‌بینی‌شده برای مداخله سمن‌ها در دادرسی جنبه اختیاری داشته است و عدم اعمال آنها تکلیفی را به لحاظ کیفری متوجه سمن‌ها خواهد کرد. از سوی دیگر، با این که به نظر، اختیارات سمن‌ها در فرآیند دادرسی تنها شامل اعلام جرم، شرکت در مراحل دادرسی، اقامه دلیل و اعتراض به آرای محاکم است، اما با توجه به این که مراد تدوین‌کنندگان از اعطای اختیار شرکت در کلیه مراحل دادرسی به سمن‌ها، شرکت فعالانه بوده است، بنابراین در چهارچوب همین موارد می‌توان اختیارات دیگری نیز برای آنها استنباط نمود.

امروزه در خصوص موضوعات هشت‌گانه، سازمان‌های مردم‌نهاد زیادی فعالیت می‌کنند، به‌گونه‌ای که برای یک موضوع چندین سمن در سراسر کشور فعال است. همکاری متقابل این سازمان‌ها در حوزه‌های مشترک فعالیتی خود به‌صورت شبکه، گزارش‌دهی منظم از وضعیت موضع حمایتی و میزان فعالیت‌هایشان به یکدیگر می‌تواند در تقویت حضور و مشارکت سمن‌ها موثر باشد. دعوای راجع به بهداشت عمومی هم از سوی اشخاص حقیقی و هم اشخاص حقوقی، اعم از اشخاص حقوق عمومی و اشخاص حقوق خصوصی قابل طرح است، چرا که ممکن است در نتیجه ایجاد آلودگی و تخریب، ضرر و خسارت متوجه هر یک از این اشخاص شود. اگر چه هر گاه به‌طور مستقیم زبانی به شخص وارد نشده باشد، نمی‌تواند به‌عنوان شاکی با مدعی خصوصی در دعوای راجعه ذی‌نفع به حساب آید، اما با توجه به غلبه صیغه عمومی این قسم از جرایم، قانون‌گذار در کنار اشخاص حقیقی یا حقوقی به‌طور مستقیم با سمت شاکی با مدعی خصوصی وارد دعوای مربوط به این جرایم می‌شود. با این اوصاف، در پژوهش حاضر به تبیین چگونگی مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد در رسیدگی‌های کیفری در این دسته از دعوای پرداخته شد.

براساس نتایج پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه شدند:

۱- به‌لحاظ تقنینی، قانون‌گذار باید احکام و مقررات ناظر بر انجمن‌های فعال در حوزه بهداشت عمومی در ماده ۶۶ قانون جدید آیین دادرسی کیفری را به‌صورت مجزا بیان کند، چرا که ماهیت این موضوع با دیگر موضوعات متفاوت است. در برخی از موضوعات عرصه برای حضور و مداخله سمن‌ها وسیع‌تر است و در برخی موارد که پای سازمان یا نهاد دولتی ذی‌ربط و مسئول در میان باشد، همکاری و تقابل سازمان مردمی با سازمان دولتی، رعایت ملاحظات خاصی را اقتضا می‌کند.

۲- جدا از قانون آیین دادرسی کیفری، تهیه و تصویب یک قانون عام ناظر به نظام حقوقی حاکم بر نهادهای غیردولتی لازم و ضروری به نظر می‌رسد که به‌صورت جامع، ضوابط و اختیاراتی را پیرامون سمن‌ها داشته باشد و با درنظرگرفتن فلسفه وجودی، تجربه و تخصص هر یک از آنها را پیش‌بینی نماید.

۳- شروع فعالیت و حضور سمن‌ها در دادرسی با کشف و آگاهی از ارتکاب جرم و اعلام آن رقم می‌خورد. بنابراین در حوزه بهداشت عمومی باید با آموزش، فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی مردم (اعم از بزه‌دیده، خانواده و سرپرست قربانی، شهود، مطلعان و غیره) نسبت به کمک‌ها و حمایت‌های سازمان‌های فعال در حوزه‌های مربوطه در امور دادرسی و پیگیری جرایم، بستر مناسبی را برای اعمال اختیارات و نقش سمن‌ها در فرآیند کیفری ایجاد کرد.

۴- نحوه دخالت سمن‌ها در دادرسی نیاز به مقررات افتراقی دارد.

Law of 2013 in Shroud. Maragheh: Maragheh Branch, Islamic Azad University; 2013. [Persian]

11- Taqizadeh Ansari M. The law of environment in Iran. 2nd Edition. Tehran: Samt; 2008. [Persian]

12- Ghasemi N. A collection of laws & regulations of environment. Tehran: Behnamy; 2007. p. 7. [Persian]

13- Ramezani Ghavam Abadi MH. A reflection on the role and status of NGOs in environmental criminal cases. Nameh ye Mofid. 2008;14(67):91-110. [Persian]

14- Zeraat A. Procedure criminelle (I). 1st Edition. Kashan: Ghanoon Madar; 2011. p. 108. [Persian]

7- Ryfman P. NGOs (Les ONG). Paris: La Découverte; 2010. p. 17. [French]

8- Elham GH. Amre be Maroof and Nahie az Monkar in the scale of criminal policy. Priv Law Stud Q. 2013;43(2):155-68. [Persian]

9- Vervaei A, Mohammadi H, Noorian A. Participation of NGOs in the criminal processes. J Res Priv Crim Law. 2016;12(2):27-43. [Persian]

10- Mir Maesum Nezhad SM. Investigating the participation of NGOs in combating crimes against the environment. National Congress of Criminal Procedure